

MODERNE FRANSE FILOSOFEN

EEN HOORCOLLEGE OVER FRANSE
DENKERS IN DE 20^e EEUW

Door Ger Groot

Home Academy

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges en lezingen uit op audio-cd.
Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers.
Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op WWW.HOME-ACADEMY.NL

Uitgave:	Home Academy Publishers	
	President Kennedylaan 19	
	2517 JK Den Haag	Tel: 070 - 3607613
	Postbus 17111	Fax: 070 - 3455199
	2502 CC Den Haag	E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **Studium Generale Erasmus Universiteit**

Opname: Sandro Ligtenberg (Rotterdam, oktober & november 2009)
Stem inleiding: F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek: Cok Verweij
Mastering: Frits de Bruijn
Vormgeving: ruth.bos@wxs.nl
Productie en vermenigvuldiging: Promese B.V.

© Copyright 2010 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 051 9
NUR 77

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.

Literatuur algemeen

P.L. Assoun, *Hedendaagse Franse filosofen*. Van Gorcum, Assen, Maastricht, 1987

Egide Berns e.a., *Denken in Parijs. Taal en Lacan, Foucault, Althusser, Derrida*. Samsom, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1979

Vincent Descombes, *Le même et l'autre. Quarante-cinq ans de philosophie française (1933-1978)*. Minuit, Parijs, 1979

Ger Groot, *Vier ongemakkelijke filosofen. Nietzsche Cioran Bataille Derrida*. Sun, Amsterdam, 2003.

Citaten

De geciteerde luisterfragmenten zijn voor een groot deel afkomstig van de *Anthologie Sonore de la pensée Française par les philosophes du XXIème siècle* (Frémeaux & Associés).

De overige geciteerde fragmenten zijn afkomstig van vrij beschikbaar materiaal op internet.

MODERNE FRANSE FILOSOFEN

Een hoorcollege over Franse denkers in de 20e eeuw

Door Ger Groot

Inhoudsopgave

CD 1. Inleiding			
H1. De proefschriften van Raymond Aron	5	H15. Tegen het oedipus-complex: Gilles Deleuze en Félix Guattari	14
H2. De Franse wijsgerige traditie	5		
H3. De eigenzinnige denkers van Franse bodem: Bergson en Bachelard	6	CD 6. Na mei '68	
		H16. De lotgevallen van het marxisme: Louis Althusser	15
CD 2. Existentialisme		H17. De nieuwe filosofen: Bernard-Henri Lévy	15
H4. De fenomenologie	7	H18. Hedonisme: Michel Onfray	16
H5. Jean-Paul Sartre: <i>Het zijn en het Niet</i>	7		
H6. Vrouw bèn je niet...: Simone de Beauvoir	8	CD 7. De ongemakken van de moderniteit	
		H19. Het einde van de moderniteit: Jean-François Lyotard en Jean Baudrillard	17
CD 3. Heterodoxen		H20. Emil Cioran: pessimisme als bevrijding	17
H7. Het absurde leven: Albert Camus	9	H21. René Girard en de mimetische begeerte	18
H8. Maurice Merleau-Ponty: gedrag en waarneming	9		
H9. George Bataille en de ontembaarheid van het heterogene	10	CD 8. Neo-humanisme	
		H22. Een hermeneutiek van het 'ik': Paul Ricoeur	18
CD 4. Structuralisme		H23. Emmanuel Lévinas: het gelaat van de ander	19
H10. De taal als model: Claude Lévi-Strauss	11	H24. Tzvetan Todorov en de nieuwe humanisten	20
H11. Anti-humanisme	11		
H12. Michel Foucault: de structuur van de macht	12	Aanbevolen literatuur Citaten	21
CD 5. Post-structuralisme, deconstructie en differentiatie			21
H13. Julia Kristeva: op zoek naar het subject.	13		
H14. Jacques Derrida: deconstructie van de metafysica	13		

GER GROOT

Prof. dr. Ger Groot is bijzonder hoogleraar Filosofie en Literatuur aan de Radboud Universiteit Nijmegen en doceert filosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij is tevens publicist en schrijver. Bij NRC Academie verscheen eerder van hem het hoorcollege *De menselijke toon*.

STUDIUM GENERALE ERASMUS UNIVERSITEIT

Studium Generale EUR verzorgt een interdisciplinair aanbod van lezingen, debatten en workshops op wetenschappelijk en cultureel gebied.

Kijk voor meer informatie op www.eur.nl/sg

Literatuur

Tzvetan Todorov, *De onvoltooide tuin. Het humanistisch denken in Frankrijk*. Vert. Frans de Haan. Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2001

Tzvetan Todorov, *Angst voor de barbaren*. Vert. Frans de Haan. Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2009

manisme dat sterk ethisch, praktisch en politiek van inslag is. Radicalisme is daarbij nauwelijks meer te vinden, tenzij in het werk van Alain Badiou, leerling van Althusser. Het denken van Luc Ferry, André Comte-Sponville, Alain Renaut en anderen zoekt echter eerder de contreien van de praktische levenskunst op, waarin het thema van de deugd een belangrijke rol speelt. De van oorsprong Bulgaarse literatuurtheoreticus Tzvetan Todorov ontwikkelt zich tegen het einde van de eeuw tot de belangrijkste vertegenwoordiger van deze filosofiebeoefening, die zich richt op een groot publiek.

geschat. Lang aangezien voor een uitsluitend religieus denker, begon zijn door de joodse traditie geïnspireerde filosofie van het gelaat van de ander pas na het existentialisme en structuralisme invloed te krijgen. Vanaf de jaren tachtig neemt Lévinas echter een steeds belangrijkere plaats in in het Franse denken. Hij is vooral in discussie met Heidegger en wijst de gedachte af dat de ontologie of metafysica de grondslag van het filosofisch denken zou zijn. Het denken vindt veeleer zijn oorsprong in de ethische ervaring van het gelaat van de ander, dat op de mens een absolute aanspraak doet. De metafysische vergissing de totaliteit van de werkelijkheid te willen denken als een afgesloten geheel, moet dan ook worden ingewisseld voor een denkperspectief dat veeleer de oneindigheid erkent. In de horizon van deze oneindigheid blijft de plaats van de mens altijd onbeslist, en kan hij dus ook niet ondergeschikt worden gemaakt aan een totaal-denken waar in hij slechts een 'radertje in de machine' is.

H24. Tzvetan Todorov en de nieuwe humanisten

Aan het eind van de twintigste eeuw lijkt de Franse worsteling met het Duitse denken grotendeels voltooid. De denkers die het intellectuele klimaat nu het meest bepalen kiezen uitdrukkelijk voor een hu-

Literatuur

Emmanuel Levinas, *De totaliteit en het Oneindige*. Vert. Th. de Boer en Chris Bremmers. Ambo, Baarn, 1987

J. Keij, *De filosofie van Emmanuel Levinas*, Klement, Kampen, 2006

France Guwy (red.), *De ander in ons. Emmanuel Levinas in gesprek: een inleiding in zijn denken*. Sun, Amsterdam, 2008

Hoofdstuk 24

Tzvetan Todorov, *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. Seuil, Parijs, 1989

SYNOPSIS VAN HET HOORCOLLEGE MODERNE FRANSE FILOSOFEN

CD 1: Inleiding

H1. De proefschriften van Raymond Aron

De Franse filosofie van de 20ste eeuw is vooral een discussie geweest met het denken dat in Duitsland tot ontwikkeling was gekomen. Die botsing kwam tot uitbarsting tijdens de promotie van de historicus, socioloog en filosoof Raymond Aron in 1938. Zou de rationalistische en positivistische Franse traditie, waarin de filosofie heel sterk een publieke zaak was geweest, niet in het gedrang komen nu zich vanuit Duitsland een 'romantischer' en subjectivistischer manier van denken begon op te dringen? - zo vroeg een bezorgde promotiecommissie zich af.

H2. De Franse wijsgerige traditie

In de 17de eeuw legde René Descartes de grondslagen voor wat in Frankrijk lang zou blijven gelden als dé manier om filosofie te bedrijven. Hij nam de wiskunde als model en streefde naar een even heldere wijsgerige manier van denken als de mathema-

Literatuur

Hoofdstuk 1

Nicolas Baverez, *Raymond Aron*. Flammarion, Parijs, 1993

Raymond Aron, *Mémoires: 50 ans de réflexion politique*. Julliard, Parijs, 1993

Hoofdstuk 2

Émile Bréhier, *Transformation de la philosophie française*. Flammarion, Parijs, 1950

Alain Renaut, *Les révolutions de l'université*. Calmann-Lévy, Parijs, 1995

tica op haar terrein liet zien. In het begin van de 19e eeuw gaf Auguste Comte aan dit rationalisme een positivistische draai. Hij behield de strengheid van denken, maar zocht de basis daarvan in de werkelijkheid, niet in dat denken zelf. Dat had ook grote invloed op het Franse onderwijs en onderzoek, dat sterk op de praktijk gericht werd. Tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-71 bleek Frankrijk daarmee echter technologisch hopeloos achter te zijn geraakt bij Duitsland. Dat laatste land was wetenschappelijk toonaangevend geworden in de hele wereld. Frankrijk moest zich op alle gebieden rekenschap gaan geven van wat er aan de overzijde van de Rijn intussen tot stand was gebracht.

H3. Eigenzinnige denkers van Franse bodem: Bergson en Bachelard

Ook in de filosofie kon Frankrijk niet langer om Duitsland heen. Reeds in eigen land waren er stemmen opgegaan die zich niet langer wilden houden aan het rationalisme van Descartes of het positivisme van Comte, die samen met het (neo)-kantianisme in de Franse universiteitsfilosofie nog altijd de dienst uitmaakten. Henri Bergson werd met zijn beschouwingen over tijd en duur in de eerste decennia van de 20e eeuw de toonaangevende en meest

Literatuur

Hoofdstuk 3

Henri Bergson, *Inleiding tot de metafysica*. Boom, Meppel/Amsterdam, 1989

Jan Bor, *Bergson en de onmiddellijke ervaring*. Boom, Amsterdam, 1990

Gaston Bachelard, *Psychoanalyse van het vuur*. Boom, Amsterdam, 1990

Nicolaas Matsier e.a. (red), *Gaston Bachelard: denker in beelden*, Raster nr. 116, De Bezige Bij, Amsterdam, 2006

Literatuur

Hoofdstuk 22

Paul Ricoeur, *Tekst en betekenis. Opstellen over de interpretatie van literatuur*. Vert. M. van Buuren. Ambo, Baarn, 1991

Paul Ricoeur, *Het kwaad*. Vert. Jacques de Visscher. Kok Agora, Kampen, 1992

Jacques de Visscher, *Ricoeur. De weg naar verstaan*. Klement, Kampen, 2007

Hoofdstuk 23

Emmanuel Levinas, *Het menselijk gelaat*. Vert. Ad Peperzak. Ambo, Amsterdam, 1969

CD: VIII Neo-humanisme

H22. Een hermeneutiek van het 'ik': Paul Ricoeur

De Franse filosofie sloeg rond na het midden van de twintigste eeuw een 'anti-humanistische' weg in, die niet zozeer tégen de mens gericht was als wel hem zijn juiste plaats wilde toewijzen. Daarbij verschoof het accent echter tezeer van het sprekende en willen-de subject naar de structuren waardoor dit subject gevormd werd. Paul Ricoeur tracht vanaf de jaren vijftig in discussie met zowel het structuralisme als de psychoanalytica een nieuw evenwicht te vinden tussen de inzichten van deze benaderingen en een in ere herstelde 'hermeneutiek van het cogito'. Hij vindt dat door erop te wijzen dat de taal niet louter een structuur is, maar vooral bestaat in haar articulatie. Niet op het vlak van het woord maar op dat van de volzin spreekt zij zich primair uit. En het is precies op dit vlak waarop het sprekende subject zijn plaats kan hervinden. Het articuleert zich in een taal waar naar het zich moet schikken, maar tegelijk articuleert het zich.

H23. Emmanuel Lévinas: het gelaat van de ander

Emmanuel Lévinas was een generatiegenoot van Sartre, maar hij werd in Frankrijk pas laat op waarde

ning van de zinloosheid van het bestaan. In de jaren tachtig worden de boeken van Cioran - tot dan toe een nogal marginale schrijver - ongekend populair, zowel binnen als buiten Frankrijk. Zijn illusieloze visie lijkt een antwoord te zijn op de teloorgang van de verwachtingen die de daaraan voorafgaande decennia nog hadden kunnen koesteren, en die zowel sociaal-economisch als filosofisch in een impasse lijken te zijn geraakt.

H21. René Girard en de mimetische begeerte

Langs geheel andere lijnen benadert de in de VS werkzame literatuurwetenschapper René Girard het menselijk drama. Hij wijst erop dat menselijk gedrag grotendeels imiterend gedrag is, en vooral dat datgene waaraan wij waarde hechten die status pas in onze ogen krijgt wanneer wij zien dat anderen er waarde aan hechten. Langs deze lijnen analyseert Girard zowel de liefde als het geweld en stelt hij vast dat maatschappelijke vrede van oudsher gewaarborgd wordt geacht door de figuur van een zondebok met goddelijke trekken. Het christendom zou aan dit mechanisme echter een einde hebben gemaakt.

Literatuur

Hoofdstuk 21

René Girard, *De romantische leugen en de romaneske waarheid*. Vert. Hans Weigand. Kok Agora, Kampen, 1986

René Girard, *God en geweld. Over de oorsprong van mens en cultuur*. Vert. Michel Perquy. Lannoo, Tiel, 1993

P. Pelckmans, G. Vanheeswijck (red.), *René Girard. Het labyrint van het verlangen*. Kok Agora, Kampen, 1996

Literatuur

Hoofdstuk 4

Raymond Aron, *Het socialisme en de sociologie van Durkheim en Weber*. Van Loghum Slaterus, Deventer, 1983

Raymond Aron, *Les étapes de la pensée sociologique: Montesquieu, Comte, Marx, Tocqueville, Durkheim, Pareto, Weber*. Parijs, Gallimard, 1967.

Paul van Velthoven: *Raymond Aron. Het verantwoorde engagement*. Aspekt, Soesterberg, 2005

Jean-François Sirinelli, *Deux intellectuels dans le siècle, Sartre et Aron*. Parijs, Fayard, 1995.

Hoofdstuk 5

Jean-Paul Sartre, *Het zijn en het niet. Proeve van een fenomenologische ontologie*. Vert. Frans de Haan. Lemniscaat, Rotterdam, 2003

populaire filosoof in Frankrijk. Vanaf de jaren dertig probeert Gaston Bachelard van zijn kant de parallellen te laten zien tussen poëtisch en wetenschappelijk denken.

CD II: Existentialisme

H4. De fenomenologie

Vanaf de jaren dertig dringt de fenomenologie, die Edmund Husserl in Duitsland had ontwikkeld, in Frankrijk door. Ook denkers als Max Weber en Wilhelm Dilthey en Sigmund Freud worden meer en meer gelezen. Zij doorbreken het rigide subject-object schema dat in het rationalisme en positivisme tot een impasse had geleid, door zich - zoals Raymond Aron in 1938 duidelijk maakt - te richten op de singulariteit van specifieke verschijnselen, in plaats van deze zo snel mogelijk te reduceren tot algemene categorieën.

H5. Jean-Paul Sartre: *Het Zijn en het Niet*

De filosofische implicaties van de fenomenologie worden aanvankelijk vooral door Jean-Paul Sartre uitgewerkt. In 1943 publiceert hij zijn hoofdwerk *Het Zijn en het Niet*, dat sterk is geïnspireerd door Husserl en vooral Heideggers *Zijn en tijd* uit 1927. Daarnaast is

ook de invloed merkbaar van Hegel (wiens filosofie in de jaren dertig voor een klein maar invloedrijk publiek van de vergetelheid was gered door de Russische immigrant Alexandre Kojève) en - zij het met veel meer kritische distantie - van Freud. Vanuit een grootst opgezet ontologisch ontwerp presenteert Sartre een moraal waarin de vrijheid de centrale toetssteen is. Na de Bevrijding wordt deze filosofie ontvangen als het antwoord op de geestelijke ontworteling die de oorlog heeft veroorzaakt. Ze zal tot aan het eind van de jaren zestig de populaire filosofie van Frankrijk blijven.

H6. Vrouw bèn je niet....: Simone de Beauvoir

Samen met zijn levensgezellin Simone de Beauvoir wordt Sartre het levende icoon van een filosofische bestaanswijze, die de beginselen van vrijheid en verantwoordelijkheid zichtbaar (en in toenemende mate ook op politieke wijze) in praktijk brengt. Simone de Beauvoir publiceert in 1949 haar studie *De tweede sexe*, die de existentialistische analyse toepast op de specifieke traditie van de vrouw. Dat boek zal uitgroeien tot een van de meest invloedrijke bronnen van de feministische beweging die in de jaren zestig op gang komt.

Literatuur

Jean-Paul Sartre, *Het ik is een ding*. Vert. Frans Montens en Leo Fretz. Boom, Meppel/Amsterdam, 1978.

Ger Groot (red.), *De uitgelezen Sartre*, Lannoo/Boom, Tiel/Amsterdam, z.j. [2000]

Annie Cohen-Solal, *Jean-Paul Sartre: zijn biografie*. Vert. Truus Boot e.a. Van Gennep, Amsterdam, 1987

Hoofdstuk 6

Simone de Beauvoir, *De tweede sekse. Feiten, mythen en geleefde werkelijkheid*. Vert. Jan Hardenberg. Bijleveld, Utrecht, 1990

Simone de Beauvoir, *De ouderdom*. Vert. Jan Hardenberg. Bijleveld, Utrecht, 1975

Simone de Beauvoir, *Pleidooi voor een moraal der dubbelzinnigheid*. Veert. Paul Rodenko. Bijleveld, Utrecht, 1958

Karen Vintges, *Filosofie als passie. Het denken van Simone de Beauvoir*. Amsterdam, Prometheus, 1992

Literatuur

Hoofdstuk 19

Jean-François Lyotard, *Het post-moderne weten*. Vert. Cécile Janssen en Dick Veerman. Kok Agora, Kampen, 1987

Jean-François Lyotard, *Le différend*. Minuit, Parijs, 1983

Jean Baudrillard, *De fatale strategieën*. Vert. Maurice Nio en Kees Vollemans. Amsterdam, Duizend & Een, 1992

Jean Baudrillard, *De fatale illusies*. Vert. Maarten Doude van Troostwijk. Klement, Kampen, 2002

Hoofdstuk 20

Emil Cioran, *Bestaan als verleiding*. Vert. M. van Buuren. Historische Uitgeverij, Groningen, 2001

Emil Cioran, *Geschiedenis en utopie*. Vert. Edu Borger. Arbeiderspers, Amsterdam, 2002.

CD VII: De ongemakken van de moderniteit

H19. Het einde van de moderniteit: Jean-François Lyotard en Jean Baudrillard

Aan het einde van de jaren zeventig constateert Jean-François Lyotard dat de idee van de geschiedenis als een lineaire vooruitgang failliet was. Het kennen heeft geen zekere en onveranderlijke grondslag meer en tegelijk is ook de gedachte dat de historie in één 'verhaal' te vatten is door de feiten achterhaald. Beide ontwikkelingen komen samen in Lyotards overtuiging dat de moderniteit aan haar einde is gekomen. 'Post moderniteit' zal in de daaropvolgende twee decennia een sleutelwoord worden in het Franse denken. De socioloog Jean Baudrillard heeft daaraan al eerder een radicale wending gegeven door te betogen dat het menselijk denken en spreken zich volledig heeft losgemaakt van de werkelijkheid en nog slechts in een eigen symbolische wereld leeft.

H20. Emil Cioran: pessimisme als bevrijding

De van oorsprong Roemeense schrijver Emil Cioran publiceert reeds vanaf de late jaren veertig in Frankrijk essay- en aforismebundels waarin hij het leven als een volstrekt uitzichtloos kenschetst. Slechts een voortdurende belasting daarvan biedt een uitweg uit wat uiteindelijk toch onontkoombaar zal blijken: de erken-

klimaat. Zij worden in de media ‘de nieuwe filosofen’ genoemd en vooral hun boegbeeld, de jonge Bernard-Henri Lévy, voelt zich in die media zeer goed thuis. In zijn eerste boeken stelt hij vast hoe het marxisme volgens zijn eigen criteria een mislukte filosofie moet heten. Toch zal hij later nog een grote lofrede schrijven op Sartre, als de intellectueel van de 20ste eeuw. Interessant is vooral zijn verdediging van het monotheïsme, waarmee hij al aan het eind van de jaren tachtig vooruitloopt op de herwaardering van de religie die pas twee decennia later haar beslag zal krijgen.

H18. Hedonisme: Michel Onfray

Dan is echter al een jongere filosoof de grote lieveling van het Franse publiek geworden. Michel Onfray verdedigt een materialisme dat zich voedt aan Nietzsche, Deleuze en - verder teruggaand - de Griekse cynici en de ‘tegentraditie’ van de filosofie die zich altijd tegen de roep van het transcendent heeft verzet. Onfray is een onvermoeibaar bestrijder van de religie, ook in de seculiere idealistische vormen die hij bij de erfgenamen van de ‘nieuwe filosofen’ bekritiseert, en bepleit een moraal van ‘genieten en laten genieten’. Politiek situeert hij zich scherp links, op grond van een libertair individualisme dat zich van het marxisme geheel heeft losgemaakt.

Literatuur

Bernard-Henri Lévy, *Le testament de Dieu*. Grasset, Parijs, 1979

André Glucksmann, *De kokkin en de menseneter*. Vert. Carly Misset. Arbeiderspers, Amsterdam, 1978

Alain Badiou, *De twintigste eeuw*. Vert. Frans de Haan. Ten Have, Kampen, 2006

Hoofdstuk 18

Michel Onfray, *De kunst van het genieten*. Vert. Piet Meeuse. Ambo, Baarn, 1993

Michel Onfray, *Antihandboek voor de filosofie*. Vert. Marjolijn Stoltenkamp. Lemniscaat, Rotterdam, 2003

Michel Onfray, *Atheologie. De hoofdzonden van jodendom, christendom en islam*. Vert. Anneke van der Straaten en Harrie Nelissen. Mets&Schilt, Amsterdam, 2005

Literatuur

Hoofdstuk 7

Albert Camus, *De mens in opstand*. Vert. Martine Woudt. De Prom, Amsterdam/Antwerpen, 2004

Albert Camus, *De mythe van Sisyfus: een essay over het absurde*. Vert. C.N. Lijsen. De Bezige Bij, Amsterdam, 1962

Hans Achterhuis, *Camus: de moed om mens te zijn*. Ambo, Utrecht, 1969

Hans Achterhuis e.a. (red.), *Camus*. Raster nr. 90. De Bezige Bij, Amsterdam, 2000

Hoofdstuk 8

Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenologie van de waarneming*. Vert. Douwe Tiemersma en Rens Vlasblom. Boom, Amsterdam, 2009

Maurice Merleau-Ponty, *De wereld waarnemen*. Vert. Jenny Slatman. Boom, Amsterdam, 2003

CD III: Heterodoxen

H7. Het absurde leven: Albert Camus

In de jaren veertig beschrijft Albert Camus, op een wat essayistische wijze, het menselijk bestaan als zinloos. Tegenover die zinloosheid kan men de handdoek in de ring gooien, of het bestaan aanvaarden in de bewuste wetenschap van de absurditeit daarvan en daar zo niettemin te ontstijgen. Politiek maakt Camus in vergelijking met Sartre een omgekeerde beweging door. Hij verwijdt zich steeds verder van het communisme, maar blijft ook op collectief vlak de noodzaak beklemtonen zich te verzetten tegen een mensonterende status quo.

H8. Maurice Merleau-Ponty: gedrag en waarneming

Terwijl Maurice Merleau-Ponty op politiek vlak eenzelfde ontwikkeling doormaakt als Camus, richt hij zich in zijn filosofisch werk in de jaren veertig en vijftig vooral op de vraag hoe de wereld zich in onze waarneming vormt. Net als Sartre sluit zich aan bij de fenomenologische benadering, maar hij zoekt veel sterker het gesprek met de (mens)wetenschappen van zijn tijd, waarin hij het behaviorisme bestrijdt.

Voorlaaf laat hij zien hoe de wereld waarin geestelijk gehandicapten leven niet redeloos is, maar een eigen betekenisstructuur heeft. Sterk benadrukt hij de verwevenheid van mens en wereld, die in het lichaam haar beslag krijgt en haar betekenis toont in het gedrag.

Hg. Georges Bataille en de ontembaarheid van het heterogene

Veel minder dan door de fenomenologie laat Georges Bataille zich inspireren door de ethnologie, de godsdienstwetenschap en de kunst. Op al deze gebieden laat hij zien hoe de wereld van maat en orde wordt omgeven door een wilde zone van ontembare krachten die de mens tracht buiten de grenzen van zijn dagelijkse bestaan te houden maar waarvoor hij zijn ogen niet kan sluiten. Voor Bataille bereikt het mensenbestaan zijn hoogtepunt in de roes, waarin hij over de grenzen van de orde gedreven wordt, maar is deze orde niettemin nodig omdat alleen daarin een duurzaam leven mogelijk is.

Literatuur

Willy Coolsaet, *Naar een filosofie van de eindigheid. Een onderzoek naar de originaliteit van Merleau-Ponty's denken*. Acco, Leuven, 1984

Hoofdstuk 9

Georges Bataille, *De innerlijke ervaring*. Vert. Laurens ten Kate en Wim Kuijt. Gooi en Sticht, Hilversum, 1989

Georges Bataille, *De erotiek*. Vert. Jan Versteeg. Arena, Amsterdam, 1993

Laurens ten Kate, *De lege plaats. Revoltes tegen het instrumentele leven in Bataille's atheologie*. Kok Agora, Kampen, 1994

Robert Sasso, *Georges Bataille: le système du non-savoir. Une ontologie du jeu*. Minuit, Parijs, 1978

Literatuur

Hoofdstuk 16

Louis Althusser, *Antwoord aan John Lewis*. Vert. Tony Volger. Sun, Nijmegen, 1974

Henk Manschot, *Althusser over het marxisme*. Sun, Nijmegen, 1980

Bernard-Henri Lévy, *De barbaarsheid met een menselijk gezicht*. Vert. Anton van der Niet. Arbeiderspers, Amsterdam, 1978

Hoofdstuk 17

Olivier Mongin, *Face au scepticisme. Les mutations du paysage intellectuel ou l'invention de l'intellectuel démocratique*. Éd. la Découverte, Parijs, 1994

verlangensstromen van het onbewuste in vrijheid stelt. Ook in hun visie op de waanzin zijn Deleuze en Guattari nauw verwant met Foucault.

CD VI: Na mei '68

H16. De lotgevallen van het marxisme: Louis Althusser

Het communisme is na de Tweede Wereldoorlog de overheersende politieke ideologie in het Franse intellectuele denken, en dat zal tot ver in de jaren zeventig zo blijven. Wel stuit dat laatste daarbij vaak op de rigide orthodoxie die heerst in het denken van de partij. Vanaf het begin van de jaren zestig tracht Louis Althusser te laten zien dat het marxisme geen ideologie is, maar een denken waarin de geschiedschrijving pas werkelijk wetenschap wordt. Dat verzwakt de politieke bruikbaarheid van het marxisme, dat door Althusser wordt opgevat als een beschrijving van de krachten die zichtbaar worden in de historie, maar die niet op een bij voorbaat vaststaand einde hoeven uit te lopen.

H17. De nieuwe filosofen: Bernard-Henri Lévy

In de tweede helft van de jaren zeventig komt een jongere generatie filosofen in opstand tegen de marxistische dominantie in het Franse intellectuele

een constitutief element van *afwezigheid* erkennen. Het model van de taal is dus niet het gesproken woord, maar het schrift; daarin is deze absentie (van de zaak waarnaar verwezen wordt en van de schrijver van de tekst) immers het duidelijkst gegeven. Terwijl het fenomeen van het schrift zo het privilege van de aanwezigheid in de taal ontmantelt, zo doet de deconstructie dat in het denken, dat zich daarmee afkeert van wat Heidegger ‘de metafysica’ noemde.

H15. Tegen het oedipus-complex: Gilles Deleuze en Félix Guattari

In het denken van Gilles Deleuze staat het besef centraal dat deze werkelijkheid en het denken daarover samen één en dezelfde immanente realiteit vormen. Daarin sluit Deleuze aan bij Nietzsche, al is de lijst van zijn inspiratoren lang: Hume, Spinoza, Bergson en Leibniz zijn er de belangrijkste van. In het begin van de jaren zeventig komt ook Freud daarbij, die een hoofdrol speelt in het boek *L'anti-Oedipe*, dat Deleuze schrijft in samenwerking met de psychoanalyticus Félix Guattari. In dit boek trachten zij het vrijheidsdenken van mei '68 theoretisch te doordenken. Zij bepleiten een freudianisme dat zich niet in dienst stelt van de orde, maar juist de

Literatuur

Nico van der Sijde. *Het literaire experiment. Jacques Derrida over literatuur*. Boom, Amsterdam, Meppel, 1998

Hoofdstuk 15

Gilles Deleuze en Félix Guattari, *Rhizoom*. Vert. René Sanders. Uitg. Rizoom, Utrecht, 1998

Gilles Deleuze, *Différence et répétition*. Puf, Parijs, 1968 (vertaling in voorbereiding)

Gilles Deleuze en Félix Guattari, *L'anti-Oedipe*. Parijs, Minuit, 1972 (vertaling in voorbereiding)

Ed Romein e.a. (red.), *Deleuze compendium*. Boom, Amsterdam, 2009

Literatuur

Hoofdstuk 7

Claude Lévi-Strauss, *Het trieste der tropen*. Vert. Marianne Kaas. Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2004

Claude Lévi-Strauss, *Het wilde denken*. Vert. J.F. Vogelaar en H. ten Brummelhuis. Meulenhoff, Amsterdam, 1968

Ton Lemaire, *Claude Lévi-Strauss. Tussen mythe en muziek*. Ambo, Amsterdam, 2008

D. Bertholet, *Claude Lévi-Strauss*. Plon, Parijs, 2003

Hoofdstuk 11

François Dosse, *Histoire du structuralisme*. Éd. la Découverte, Parijs, 1991-92 (2 dln.)

Roland Barthes, *De nulgraad van het schrijven/Inleiding in de semiotologie*. Vert. E. Axel van Caspel. Meulenhoff/De Bezige Bij/Van Gennep, Amsterdam, 1970

CD IV: Structuralisme

H10. De taal als model: Claude Lévi-Strauss

De antropoloog Lévi-Strauss ontwikkelt vanaf de jaren veertig een model voor de interpretatie van menselijke culturen dat geïnspireerd is door recente ontwikkelingen in de taaltheorie. Woorden hebben daarin geen betekenis op grond van hun inherente eigenschappen, maar op grond van de plaats die ze innemen binnen de structuur van de taal als geheel. Op die manier interpreteert ook Lévi-Strauss de cultuur, waarin mensen hun betekenis ontleenen aan de plaats die ze in het systeem van de samenleving innemen. Dit model zal de basis worden voor de structuralistische filosofie die vanaf de jaren zestig in Frankrijk een hoge vlucht gaat nemen.

H11. Anti-humanisme

Het structuralisme staat haaks op het existentialisme, omdat het de oorsprong van de betekenis van de werkelijkheid niet bij het subject legt, maar bij een anonieme structuur. Daarin is dat subject opgenomen; het dankt zijn eigenheid dus aan iets wat het niet zelf is. Die verschuiving is bekend komen te staan als het structuralistische anti-humanisme.

Het verwijdt de mens uit het centrum van de wereld, waar hij zich sinds de Renaissance heer en meester had gewaand. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht ligt aan dit anti-humanisme een scherpe morele bekommernis ten grondslag. De wijze waarop de mens zichzelf centraal is gaan stellen is noch hemzelf noch de wereld als geheel ten goede gekomen.

H12. Michel Foucault: de structuur van de macht

Bij de historicus Michel Foucault wordt duidelijk hoe scherp dit 'structuralistische' denken (een term die hij zelf bijna steeds heeft afgewezen) zich keert tegen de cartesische traditie van de Franse filosofie. In zijn onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van het moderne medische en psychiatrische denken blijkt hoezeer Descartes heeft bijgedragen aan de scheiding tussen bewustzijn en wereld, en hoezeer daarin de mens ook zichzelf daarmee als ófwel rationeel subject óf (irrationeel) object is gaan zien. De scheidingslijn tussen die twee, die niettemin hun belichaming vonden in dezelfde mens, bleek op den duur niet vol te houden. De mens moet op een andere manier over zichzelf gaan nadenken, niet als de grondslag van alle werkelijkheid maar als een onderdeel van de structurele (machts)processen die zich daarin afspelen.

Literatuur

Antoine Muijs: *Taal en verlangen. Lacans theorie van de psychoanalyse*. Boom, Meppel, 1975

Hoofdstuk 12

Michel Foucault, *Geboorte van de kliniek*. Vert. Peter Klinkenberg. Boom, Amsterdam, 2008

Michel Foucault, *De woorden en de dingen*. Vert. Walter van der Star. Boom, Amsterdam, 2006

Rudi Visker, *Michel Foucault. Genealogie als kritiek*. Vantilt, Nijmegen, 2009

Literatuur

Hoofdstuk 13

Julia Kristeva, *De vreemdeling in onszelf*. Vert. Irene Beckers. Contact, Amsterdam, 1991.

Julia Kristeva, *La révolution du langage poétique*. Seuil, Parijs, 1974. Themanummer 'Julia Kristeva', *Te Elfter Ure* 29 (1986) 2, nr. 40.

Hoofdstuk 14

Jacques Derrida, *Marges van de filosofie*. Vert. Ger Groot. Kok Agora/Pelckmans, Kampen/Kapellen, 1995

Jacques Derrida, *Sporen. De stijlen van Nietzsche*. Vert. Ger Groot. Sun, Amsterdam, 2005

Erik Oger, *Derrida. Een inleiding*. Pelckmans/Klement, Kampen, 2005

CD V: Post-structuralisme, deconstructie en differentie

H13. Julia Kristeva: op zoek naar het subject.

In de jaren zestig ontstaat twijfel over de vraag of het structuralistische kader wel in staat is het geheel van de menselijke werkelijkheid te begrijpen. Julia Kristeva laat zien hoe de taal van literaire teksten het vaste stramien van de taal doorbreken en hoe daarin opnieuw een subject aan het woord komt dat zich wil uitspreken. Niet in het systeem maar in het proces van de taal komt de betekenis tot stand waarin ook de spreker zijn subjectiviteit construeert. Freud wordt voor Kristeva, die ook als psychoanalytica actief is, daarbij een belangrijke inspiratiebron.

H14. Jacques Derrida: deconstructie van de metafysica

Ook Jacques Derrida tracht het structuralistische perspectief te verdiepen en daarbij laat hij zich vooral inspireren door Heidegger. De klassieke metafysica heeft zich volgens die laatste laten obsederen door het thema van de aanwezigheid. Het stelde zich alles wat bestaat voor als iets dat volledig grijpbaar en daardoor ook beheersbaar is. Maar via een analyse van de taal en het schrift laat Derrida zien dat iets alleen maar betekenis kan krijgen wanneer we daarin